

Bartus Gábor – Hortay Olivér
*Ideológiai konfliktuspontok
a környezetpolitikában*

1. Bevezetés

AZ elmúlt években a környezetpolitika (és különösen a klímavédelem) kiemelkedett a korábbi szakpolitikai pozíciójából, és mind az európai pártok kommunikációjában, mind a közbeszédben nagy jelentőségű témává vált. A folyamat eredményeképpen az egyes politikai pólusok rendkívüli erőfeszítéseket áldoztak a környezetvédelmi problémák tematizálására, értékrendjükhöz illesztésére. És bár előfordulnak olyan pártok, amelyek tartózkodó állásponttal igyekeznek ellensúlyozni a téma kizárólagosságát hirdető szélsőségeket, a legtöbb meghatározó politikai aktor figyelme a környezeti problémák létezésének megkérdőjelezéséről az azokra adható megoldási lehetőségek közti ellentmondásokra, konfliktusokra irányult.

Azt, hogy egy-egy pólus a környezetvédelem tág témakínálatából melyekhez rendel nagyobb jelentőséget, és azokat milyen eszközökkel kívánja kezelni, az adott ország földrajzi adottságai, társadalmi preferenciái, kulturális gyökerei és számos más tényező együttesen befolyásolják. Ezen túl azonban az egyes pártok agendájának alakulásában rendre azonosíthatók olyan politikai értékrendből fakadó különbözőségek, amelyek jól leírhatók az adott párt ideológiai háttéréből következő környezetpolitikai alapvetésekkel. Ez a tanulmány ezeket a különbözőségeket vizsgálja három tipikus politikai filozófiai irányzat – a liberalizmus, az ökopolitika és a konzervatizmus – figyelembevételével.

A hármas lehatárolás oka, hogy bár a politikai filozófiai irodalom jellemzően a konzervatizmust, a liberalizmust és a szocializmust szokta a meghatározó három nagy ideológiának tekinteni, a létező szocializmus 1980-as évek végi kelet-európai összeomlása az ideológiát is meggyengítette, a szocialista pártok világszerte veszítettek (és veszítenek) támogatottságukból, és a meglévő, ilyen nevű szervezetek működését is egyre inkább a liberalizmus ideológiája befolyásolja. Az éles kapitaliz-

musellenesség, a piacgazdasággal szembeni alternatív gazdaságszervezési rendszer keresése pedig az ökopolitikában talált otthonra, amelyben a munkásság kizsákmányolása helyett a természet kizsákmányolása vált intellektuálisan és egzisztenciálisan fontos kérdéssé.

Módszertani nehézséget jelent, hogy e három gondolati irányzatnak megvan a maga belső sokszínűsége, eltérései, tehát bármiféle tipológia óhatatlanul is olyan leegyszerűsítés, ami elfed bizonyos belső variánsokat. Sok magát a liberalizmus, a konzervatizmus vagy az ökopolitika hívének tartó elképedve utasíthat vissza egy-egy olyan karaktert, amit az alábbi leírás – leegyszerűsítve – tárgyalni fog. *„A liberalizmus története valójában az állandó újraalkotás története”* – írja például Duncan Bell,¹ és ez az állandó változás minden más politikai filozófiai irányzatra is igaz. Célunk azonban nem az egyes politikai gondolkodásmódok teljes leírása, hanem csak néhány jellegzetesség megragadása, amit a környezetpolitikai eltérések magyarázatához felhasználhatunk. A tanulmány további határa, hogy a tárgyalt konfliktuspontok a három ideológiai irányzat gondolati különbségeiből vezethetők le, és így azok csak igen korlátozottan ültethetők át egy-egy párt környezetvédelmi hozzáállására a gyakorlatban, hiszen azt – ahogyan a korábbi bekezdésben is szerepel – számos egyéb földrajzi, társadalmi, kulturális és egyéb tényező formálja.

A tanulmány a bevezetőt követően három további szekcióból áll. A második szekció a három tárgyalt ideológia általános tipológiáját mutatja be. A harmadik szekció hat konfliktuspont mentén elemzi a politikai filozófiák közötti környezetpolitikai különbségeket. Végül, a negyedik szekcióban a tanulmány összegzése olvasható.

2. A tárgyalt politikai irányzatok általános tipológiája

Ez a szekció általános áttekintést kínál a tanulmányban tárgyalt három ideológiai megközelítés – liberalizmus, ökopolitika és konzervatizmus – főbb karakterjegyeiről, valamint azok viszonyáról. A terjedelmi korlátok miatt a szekció nem törekszik az irányzatok és az azokból eredő alirányzatok teljes körű bemutatására; célja sokkal inkább azoknak a főbb vonásoknak és alapgondolatoknak összefoglalása, amelyek ismerete nélkülözhetetlen környezetpolitikai hozzáállásuk megértéséhez.

¹ Bell 2014.

2.1 Liberalizmus²

A liberalizmus individualista és egalitárius politikai filozófia, célja az egyén személyes szabadságának és autonómiájának kiteljesítése. A megközelítés alapeszméje szerint minden ember erkölcsi státusza egyenlő, ezért az egyének csak maguk dönthetnek a jó élet tartalmáról. A liberális számára az ember nemcsak a szabadság megtapasztalója, hanem forrása is, tehát a politikai cselekvés fő célja ennek megóvása, elsősorban az emberi jogok biztosítása által. Ezeknek a jogoknak a megalkotásakor a lehető legteljesebb és legautonómabb életforma biztosítására kell törekedni. Az egyén szabadságának egyedüli korlátját a másik személy szabadsága jelenti, aminek lehatárolása folyamatos konfliktust okoz, és így állandó reflexiót igényel. Az állami intézmények és szabályok elsődleges feladata ezeknek a konfliktusoknak a feloldása és kezelése.

A liberalizmusban az egyenlőség szerepe kiemelt jelentőségű. Az autonóm életmód megvalósításának egyik fő korlátját az ahhoz szükséges erőforrások korlátos és egyenlőtlen megoszlása jelenti. Ezért válik fontossá az újraelosztás, amelynek révén az esetleges különbségek kiegyenlíthetők annak érdekében, hogy minél több ember számára váljon lehetségessé a szabad élet megélése. A redisztribúció jelentős beavatkozásokat igényelhet, ezért van szükség társadalmi tervezésre, amikor az intézmények egy általuk kívánatosnak tartott optimum elérésének céljából vezetnek le a szükséges lépéseket. Az alapértékek egyetemességéből következik, hogy az optimum eléréséhez azok globális kiterjesztése szükséges, így a liberalizmus jellemzően a nemzetek felett álló intézmények megerősítésében érdekelt. A jogok elsődlegessége és az egyén primátusa terén a liberalizmus mind az ökopolitikával, mind a konzervatizmussal ütközik, ugyanis az egyénnek nemcsak jogai, hanem kötelességei is lehetnek; az ökopolitika szerint a többi létezővel szemben, a konzervatizmus szerint pedig a közösségekkel szemben.

2.2 Ökopolitika³

Az ökopolitika az egyedüli politikai irányzat, amelyik nem antropocentrikus, hanem bio- vagy ökocentrikus. Ebből a gondolkodásmódból következően az ökopolitika a környezetvédelmet emberi dimenzióba eme-

² A liberalizmus alapvető vonásainak összefoglalásához az alábbi irodalmakat használtuk: Kis 1987; Körösi 1989; Mándi 2015.

³ Az ökopolitika alapvető vonásainak összefoglalásához az alábbi irodalmakat használtuk: Boda 2004, 131–138; Lányi 2021; Charter of the Global Greens 2017.

li, ahhoz önmagában magas értéket tulajdonít, és így csak különlegesen indokolható esetben tartja megengedhetőnek, hogy döntései negatívan befolyásolják a természeti tőke értékét. A megközelítés kritikusan áll a költség-haszon típusú elemzések alkalmazásához a döntések előkészítésében, sőt elutasítja a piacgazdaság legtöbb célkitűzését és intézményét. Az ökopolitika vitatja a gazdasági növekedésre irányuló törekvéseket (inkább nemnövekedés-párti), gyanakvó a pénzügyi rendszerrel szemben, károsnak tartja a transznacionális vállalatok gyakorlatait, és elutasítja a nemzetközi kereskedelmet.

A (társadalmi) egyenlőség markánsan megjelenik a politikai irányzatban; képviselői egyrészt enyhíteni kívánják a földrajzi szempontból inhomogén természeti erőforrások rendelkezésre állásából fakadó különbségeket, másrészt intergenerációs igazságosságra, azaz a generációk közötti egyenlőtlenségek mérséklésére törekcszenek. Ezenfelül a megközelítés hívei gyakran integrálják politikai elképzeléseik közé a feminizmust, a nemek közötti egyenlőséget, a pacifizmust és az emberi jogok kiterjesztését a teljes ökoszisztémára. Utóbbi az ökocentrikus világkép természetes következménye.

Az ökopolitika hozzáállása az ideális döntéshozatali szintekhez kettős. A technológiával és piacgazdasággal kapcsolatos ellenérzések felértékelik a lokalitás szerepét, így a megközelítés alapvetően a decentralizáció, a szubszidiaritás és a helyi döntéshozatal híve. Azonban a határokon átnyúló környezetszennyezés és az egyenlőséggel kapcsolatos problémák esetében az ökopolitika jellemzően a globális, egyetemes megoldásokat preferálja. Az ökopolitika e két eleme nagyregionális szinten ütközik, így az ideológia képviselői között egyaránt találhatók például az európai integrációt az Európai Egyesült Államok szintjéig erősítő törekvések és az azt fenntartásokkal kezelő, elsősorban a lokalizációt erősíteni kívánó igyekezetek.

2.3 Konzervatizmus⁴

A konzervatív attitűdnek – szemben a liberalizmussal és az ökopolitikával – nincs eleve prioritásként kezelt alapértéke, a jó élet valamennyi politikai feltétele egyaránt értékes számára. Ezért a konzervatizmus jellemzői nem elméletileg tökéletes konstrukcióból, hanem az időben felhal-

⁴ A konzervatizmus főbb jellemzőit az alábbi munkák alapján állítottuk össze: G. Fodor–Lánczi 2009; Kekes 2001; Körösiényi 1989; Oakeshott 2000; Quinton 1995.

mozódó tapasztalatokból fakadnak. A megközelítés szkeptikus a politikai következtetések utópikus premisszákból történő levonásával szemben. Az ember intellektuális tökéletlenségéből adódik, hogy a döntéseket nem szabad a változtatások nagyszabású és absztrakt terveinek vezérelniük, ehelyett inkább a közösség által felhalmozott politikai bölcsességre kell hagyatkozni. Az ember által megszerezhető tudás korlátozott, így nincs olyan társadalmi-politikai berendezkedés, ami helytől és időtől függetlenül, minden ember számára ideális lenne. Szükség van tehát a szokás-jog, a törvények és intézmények fék-jére, melyek objektív és személytelen korlátokat állítanak a szubjektív és személyes impulzusok veszélyes szélsőségei elé. A megközelítés képviselői a piacgazdaság intézményrendszerének alapjaiban az emberek erkölcsös együttműködésének lehetőségeit fedezik fel, így annak alapértékei megőrzésében érdekeltek, a verseny játékszabályait azonban készek az új kihívásoknak megfelelően módosítani. A konzervatizmus nem maradi: a változások elkerülhetetlenek, de folyamatosnak és fokozatosnak kell lenniük.

Lényeges konzervatív alapérték a pluralizmus. A jó élet feltételei között csak néhány határozható meg univerzálisan, ezen túl az életfelfogások sokfélesége uralkodik, vagyis a jó politikai berendezkedés kialakításában kulcsfontosságú az adott társadalom saját történelme és hagyományai. A társadalom egységes, szervesen fejlődő, rendezett, élő egész és több, mint alkotóelemeinek összessége. A konzervatív számára azontúl, hogy fontos az egyének kiteljesedése, fontos a különböző szintű közösségek – családok, társulatok, önkormányzatok, nemzet – jóléte (a közjó) is. Ebből táplálkozik többek között a konzervatív politika patrióta jellege. A szubszidiaritás elvének érvényesítésével a kormányzás a közösség különböző szintjei között észszerűen megosztott. Ezért nincs eleve előnyben részesített kormányzati szerveződési szint (mint ahogy a liberálisok számára kívánatos lehet a globális kormányzás, az univerzális emberi jogokat biztosító nemzetközi intézményrendszer), hanem a döntési jogot arra a szintre kell telepíteni, ahol legelőször képesek a leginkább tájékozott, megfontolt döntés meghozatalára.

3. Környezetpolitikai különbségek

Jelen szekció hat polarizációs pont mentén tárgyalja a három politikai ideológia közötti törésvonalakat. Az alszekciók az egyes konfliktuspont-kategóriákat mutatják be; azt, hogy az egyes pólusok miben látják a környezeti problémák fő okát, mik környezetpolitikájuk fundamentumai, milyen a

hozzáállásuk a gazdasági növekedéshez és a technológiai fejlődéshez, hogyan határozzák meg a döntéshozatal ideális szintjét, milyen a viszonyuk az egyenlőséghez és újraelosztáshoz, valamint hogy milyen eszközöket priorizálnak a környezeti problémák megoldására.

3.1 A környezeti problémák oka, a környezethasználó emberhez való viszony

A liberalizmus főként a tökéletlen technológiai megoldásokban és a helytelen társadalmi gyakorlatokban azonosítja a környezeti problémák okait. A liberálisok ezért hajlamosak megkülönböztetni az előremutató és a fejlődést akadályozó technológiákat, valamint a jó és a rossz viselkedési gyakorlatokat, majd törekvéseiket arra összpontosítani, hogy a vállalatokat és az embereket az ideálisnak tartott állapot (vagy más szóval: a haladás) irányába terelgessék. A liberálisok tökéletlen technológiai megoldásokhoz való hozzáállására jó példa az energiatermelő technológiákkal kapcsolatos attitűdjük. Mivel a szektor a globális szén-dioxid-kibocsátás tekintélyes részéért felelős, a rendelkezésre álló technológiák közül ki kell jelölni a haladást (jelen esetben a szén-dioxid-kibocsátás csökkentését) elősegítő, valamint az azt korlátozó megoldásokat (ezek többnyire a megújuló és a fosszilis technológiák), majd a szabályozási erőfeszítéseket arra kell összpontosítani, hogy az előbbiek mielőbb átvegyék az utóbbiak helyét.

A megközelítés hozzáállása a nem megfelelő egyéni gyakorlatokhoz hasonló. A liberálisok szerint az ember alapvetően jó; környezetszennyező döntései elsősorban a rossz társadalmi beidegződések következményei, így ezek megváltoztatásával az egyének újra megfelelő döntéseket hozhatnak. Ha például a hús előállításának ökológiai lábnyoma nagyobb, mint a növénytermesztésé, és az emberek mégis „túl sok” húst fogyasztanak, akkor a liberálisok feladata társadalmi nyomásgyakorlással megszabadítani az egyéneket az étkezési anomáliát okozó kulturális béklyóktól. A gyakorlat intenzíven megjelenik a progresszív nagyvállalatok tevékenységében is, amelyek a társadalmi nyomásgyakorlást reklámokon, céges imázsvidéokon, munkahelyi tréningeken egyaránt előszeretettel alkalmazzák. Általánosságban elmondható, hogy a liberálisok számára a környezeti problémák logikailag nem különböznek más problémáktól, így megoldási javaslatukat is egyéb társadalmi nehézségekre adott válaszaikhoz hasonló elvek mentén alakítják ki.

Ezzel szemben az ökopolitika a környezeti problémákat mélyebb, egzisztenciális válságnak tartja. Az irányzat az emberek alapvető motivációinak és viselkedési gyakorlatainak helyességét kérdőjelezi meg az anyagi

szükségletek, igények kielégítésének irányába tett törekvések, a termelési-fogyasztási struktúrák és az azokból felépülő piacgazdasági rendszer elutasításával. Az ökopolitika a környezeti problémák mögött gondolkodásmódbeli válságot azonosít, aminek az elsődleges oka, hogy az ember saját magát állította középpontba és elfelejtette, hogy csak egy sérülékeny része a Föld ökológiai rendszerének. Az ökopolitika alapélménye tehát, hogy a gondolkodásmódbeli válság eredményeképpen a társadalom túlnőtt azon a méreten, amit a bioszféra megengedne neki, és a tendencia csak az emberi motiváció és a társadalmi működés gyökeres megváltoztatásával fordítható vissza.

És bár egyéni szinten – a liberálisokhoz hasonlóan – az ökopolitika képviselői is hajlamosak a jó és a rossz magatartásformák általános megkülönböztetésére, az ökopolitika a környezetszennyező döntések háttérében nem kedvezőtlen társadalmi konvenciókat, hanem helytelen egyéni gondolkodásmódot azonosít, és törekvései középpontjába ennek megváltoztatását állítja. Az ökopolitika képviselői a helytelen társadalmi kereteket a rossz egyéni döntésekre vezetik vissza, így – az előbbi példánál maradva – nem hús- és zöldségfogyasztási kampányokat, hanem tágabb környezeti szemléletformálást és érzékenyítést javasolnak, ami az emberek szokásainak összességét – így húsfogyasztását is – környezettudatosabbá teszik. A gondolkodás megváltoztatása érdekében az ökopolitika is előszeretettel alkalmaz társadalmi nyomásgyakorlást, ez azonban – a javaslatok radikálisabb jellege miatt – kevésbé integrálható a progresszív vállalatok működésébe.

Lényegi különbség a liberális és az ökológiai gondolkodás hozzáállása a technológiához; a két megközelítés ellentétes irányultságot rendel az emberiség egyetemes történetéhez. Előbbi számára az ökológiai rendszertől való függés hátrahagyása fontos lépcső a haladás útján, hiszen a természeti korlátok visszavetik az életminőség folyamatos javulását és így az egyéni szabadság és autonómia kiteljesedését. A környezeti problémák tehát olyan új feladatok, amelyek megoldása segítheti az emberiség diadalmenetét a történelemben. Utóbbi szerint azonban a természetből egyre inkább kilépő emberiség története hanyatlás, és már nincs sok hátra a végső pusztulásig, így a világban érdemi fejlődés nem történt. A technológiai fejlődésben tehát a liberalizmus a megoldás kulcsát, az ökopolitika a probléma okozóját látja. Ezt jól szemlélteti az energiahordozókkal kapcsolatos példa is: míg a liberálisok az energiarendszer megújuló alapú átalakítását vizionálják, az ökopolitika követői elsősorban az energiaigény (azaz az emberek gazdasági aktivitásának) csökkentése irányába tennének lépéseket.

A konzervatív gondolkodás méltányosabb az emberi döntési helyzetekkel kapcsolatban. Az irányzat ugyan azonosít olyan egyéni magatartásformákat, amik a közjót csökkentik – és ekkor megfelelően orientáló intézményi korlát felállítása mellett érvel –, de ezt a politikai erkölcs szintjeinek (univerzális, közösségi, egyéni szint) megkülönböztetésével teszi, tartózkodva az egyén mérlegelési képességének korlátozásától. A helyes környezetpolitika figyelembe veszi, hogy a megfigyelhető környezetszennyezési jelenség a politikai erkölcs mely szintjének értékeit veszélyeztetheti: az emberi élet alapfeltételeit, az adott társadalom konvencióit vagy az egyének életfelfogását. Egyes környezeti kérdések az egyéni szintről (ahova évszázadokon keresztül tartoztak) átkerülhetnek a társadalmi vagy egyetemes szintre, ugyanakkor nincs olyan felsőbb szint, ahonnan az egyes emberek eltérő életfelfogása közötti konfliktusokról döntéseket lehetne hozni, prioritásokat lehetne kijelölni. Azt, hogy valaki mennyi húst fogyaszt, számos (földrajzi, kulturális, egészségügyi stb.) tényező befolyásolja, ráadásul a hús előállításának ökológiai lábnyoma erősen függ az adott térség adottságaitól. Ezért a konzervatívok tartózkodnak egyetemes húsfogyasztási normák felállításától és azok előíró jellegű érvényesítésétől, inkább a fogyasztási döntések (környezeti) következményeinek megismertetésével teszik lehetővé az egyének és közösségek számára a felelősebb döntéshozatalt, esetleg élelmiszeripari szabályok felállításával ösztönzik a termelőket környezeti teljesítményük javítására.

A konzervatívok szerint elsődlegesen nem a technológia felelős az ökológiai problémákért, hanem a döntések és az intézményrendszer tökéletlensége, ami a környezeti teljesítmény növelése helyett más prioritások felé orientálja a fejlesztéseket. A történelem során a technológia – megfelelő ösztönzők mellett – számos nehézség leküzdését tette lehetővé az emberiség számára, így az a környezeti problémák megoldásában is hasznos eszköz lehet. A konzervatizmus technológiához való hozzáállása leginkább abban különbözik a másik két ideológia attitűdjétől, hogy tartózkodik az egyes megoldások előzetes differenciálásától, sokkal inkább a pluralizmus és a technológiák közötti verseny híve. Ahogy az az elmúlt évtizedekben számos alkalommal bebizonyosodott, az innovációt nem lehet előre jelezni, így nem érdemes egyes megoldásokat kiemelni a többi közül. Megfelelő intézményrendszer felállításával azonban ösztönözni lehet a piaci szereplőket arra, hogy fejlesztési kapacitásaikat egy-egy probléma megoldása irányába orientálják. Ez az energiatermelő technológiák szintjén azt jelenti, hogy a konzervatív álláspont szerint nem szabad előzetesen eredményt hirdetni, azaz jó és rossz megoldásokra differenciált szabályokat hozni. Ha a cél a szenny-

nyezések csökkentése, akkor olyan versenyfeltételeket kell teremteni, amelyek büntetik a magas károsanyag-kibocsátást, vagy jutalmazzák a kibocsátásmegtakarítást, és utána hagyni kell, hogy a technológiák közötti versennyel organikusan kialakuljanak és érvényesüljenek az alacsony karbonintenzitású megoldások.

3.2 A környezetpolitikák fundamentumai

A liberalizmus és a konzervatizmus antropocentrikus környezetpolitikai megközelítéseiben számos különbség azonosítható. A liberalizmus számára a jó élet feltételei között kiemelt prioritásúak azok, melyek az egyén kiteljesedését szolgálják. A természeti erőforrások túlhasználata és a környezetszennyezés akkor válik problémává, ha a természeti erőforrások szűkössége vagy hiánya, illetve a nagymértékű szennyezés az ember életkörülményeinek fizikai, egészségi vagy termelési korlátjává válik. Alapesetben a természet legyőzendő, megzabolázandó terrén, és a technikai civilizáció kiterjesztése, a vadon megszelídítése és elfoglalása az emberi fejlődést, a szabadság és az autonómia kiteljesedésének útjában álló akadályok elhárítását szolgálja. Az emberi alkotóerő kiteljesedését és az ember felemelkedését (azaz a haladást) a természetben megvalósított, magas színvonalon megtervezett beruházások sora biztosítja: a mocsarak lecsapolása, a folyók szabályozása és az autópályák sűrű hálózata. Azonban a liberalizmus is érzékeny arra, ha a mérleg nyelve átbillen, és a természet megzabolázásából származó előnyök kisebbé válnak, mint az ebből fakadó hátrányok. Ha a természethasználat adott formájának eredője az ember autonómiájának csökkenése, akkor a természethasználat ezen módja kiküszöbölendővé válik. A liberalizmus ezt a mérlegelési kötelezettséget elsősorban úgy biztosítja, hogy az emberi szabadság alapvető feltételrendszerének katalógusát, az emberi jogok rendszerét kiegészíti az egészséges környezethez való joggal.

A konzervatizmus környezetpolitikája is antropocentrikus, de másképpen. A konzervatív gondolkodás nem tesz *a priori* megkülönböztetést, nem állít fel univerzális rangsort a jó élet feltételeire. A természeti adományok élvezete, a jó élet környezeti feltételeinek fenntartása minden más feltétel biztosításával egyenrangú, így a környezetvédelem relatív súlya az adott helyen, adott időben történő mérlegelés eredménye lesz. A liberális mérlegeléshez képest a konzervatívok számára a természeti tőke csökkenésének enyhébb fokán is figyelmeztető lámpák gyulladhatnak ki, nem kell feltétlenül megvárni, míg a természethasználat olyan szintet ér el, ami már az individuális jólét további emelésének gátjává

válhat. Például a környezethasználat mérséklését válthatja ki a közösség számára kulturálisan fontos tájkép megváltoztatása, egyes élvezetet okozó tevékenységek (például természetjárás, horgászat) minőségének csökkenése is. A konzervatívok számára az ember-természet kapcsolat több vetülete, minősége lehet fontosabb, mint a liberális mérlegelésben. A gyakorlati tapasztalat is ezt mutatja: az elmúlt évszázadokban inkább a konzervatívok voltak óvatosabbak a természetátalakító, technikai civilizációt fejlesztő projektek kapcsán, és a liberálisoknak volt kevesebb kétségük a haladást segítő beavatkozások támogatásában.

Ez a megközelítésekben fennálló különbség megjelenik abban is, hogy miként érvel a két gondolkodásmód, ha környezeti problémával találkozunk. A liberálisok szerint az embernek joga van az egészséges környezethez, a konzervatívok szerint az embernek kötelességei vannak az ember-természet viszony megfelelő állapotban való fenntartásában. A liberális környezetpolitika az embert védi, a konzervatív környezetpolitika az ember-természet viszony, kapcsolat minőségét tartja karban.

Az ökopolitika egy harmadik megoldást javasol. Nézete ökocentrikus, így az irányzat nem az ember felől közelít a környezettel való viszonyhoz, hanem megpróbál egy külső, semleges nézőpontot elfoglalni, és ebből úgy látja, az embereken túli természeti tényezők nem helyezhetők az ember elé. A társadalom (és azon belül a gazdaság) a természet rendszerébe ágyazódó részrendszer, működése nem sértheti meg a befoglaló, tágabb rendszer szabályait. Ezért az egyéneknek és a közösségeknek nem lehetnek olyan céljaik, amik a természeti rendszer működési szabályait megsértenék. E szabálysértéseknek – más megoldások mellett – úgy is gátat szabhatunk, ha a jogrendszer védi a természetet, illetve annak működési feltételeit, szabályait. Ennek egyik megjelenési formája az állati (és egyes esetekben a növényi) jogok intézményének bevezetése.

Az ökocentrikus megközelítésmód természetes következménye, hogy az ökopolitika a másik két irányzatnál kisebb hangsúlyt fektet számos – környezeti szempontból kevésbé releváns – hagyományos közösségi probléma tárgyalására. Az ökopolitika konfliktusban áll a nyugati világ aktuális gazdasági berendezkedésével, így számos klasszikus gazdaságpolitikai területen felmerülő kérdésben nincs önálló, átfogó álláspontja. Például hiába kezeli szinte valamennyi nyugati ország kiemelt prioritású területként a monetáris politikát vagy a nyugdíjrendszert, az ökopolitikai megközelítés – tágabb rendszerkritikája miatt – ezekben a témákban nem kínál önálló, gyakorlati útmutatást.

3.3 A gazdasági növekedéshez és innovációhoz való hozzáállás

A liberálisok a demokratikus jogállamot nem látják elválaszthatónak a szabad döntéseket támogató piacgazdaságtól, így az az emberi jogok védelme szempontjából fundamentális jelentőségű. A liberalizmus gyanakvó az intézményekkel szemben, ezért azok újratervezésében, átalakításában érdekelt, hogy megtalálja az olyan formátumokat, amelyek a lehető legkisebb mértékben képesek az emberi döntések kiterjedtségét korlátozni. A kapitalizmushoz való viszony a liberalizmus különböző válfajai között ellentétes megítélésű. A libertarianizmus vagy a klasszikus liberalizmus képviselői (például Hayek, Friedman és von Mises) szerint a piacgazdaság képes azt a gazdasági szabadságot biztosítani, amely a személy politikai szabadságának is fundamentuma lesz. Az egalitáriusok szerint viszont a piacgazdaság által létrehozott egyenlőtlenségek csökkentik a szabadság és az autonómia megélésének lehetőségét.

A liberálisok között abban azonban általában egyetértés van, hogy a kapitalizmus a gazdasági aktivitás nagymértékű növekedését tette lehetővé, ami ahhoz vezetett, hogy növekvő számú ember egyre több – az élet fizikai feltételeit könnyítő – termékhez és szolgáltatáshoz férhet hozzá. Márpedig, a liberálisok szerint, az egyén szabadságának kiteljesedését segíti a fizikai korlátok lebontása. A gazdasági liberalizmus fénykorának elmúltával a liberalizmus generalistább felfogásával, Mill és Rawls elméleteinek előtérbe kerülésével a gazdasági szabadság lényegessége a személy autonómiájának garantálásában elhalványult.⁵ Az egyenlőtlenségek kapitalizmus által meg nem oldott problémája mellé pedig a környezetszennyezés is csatlakozik: a jövedelmi és vagyoni egyenlőség ideája mellett a környezeti igazságosság programja is további indok a kapitalizmus kritikájában.

A libertariánus megközelítés a személyi szabadságra az egyik legnagyobb veszélyforrásnak az államot látta, míg a modern liberalizmus számára az állam a szinte egyedüli intézményes lehetőség a kapitalizmus egyenlőtlenségeket növelő hatásainak mérséklésére. Ugyanígy, az állam a megoldás a környezetszennyezést okozó piaci kudarcok problémájára is. A második világháborút követő jólétiállam-modell népszerűsége végül marginalizálta a gazdasági liberalizmust a liberális gondolkodók világában. Ezért a liberalizmus inkább a kapitalizmus megregulázásában, állami beavatkozásokkal való kontroll alatt tartásában érdekelt.

⁵ Freeman 2011.

Az ökopolitika a forradalmi változásokat, a kapitalizmus érdemi átalakítását, leváltását sürgeti. A megközelítés a kapitalizmus lényegi tulajdonságának látja az üzleti számítást, az önző haszonelvűséget, melyek ellehetetlenítik a közösségek szolidáris működését, a gazdaságok befolyása pedig korrumpálja az államot. Ezért a demokratikus jogállam optimális társadalmi egyensúlya is megbomlik; a politikai elittel összefonódó „pénzarisztokrácia” jut hatalomra. Az ökopolitikai gondolkodásban a gazdaságszervezés középpontja a helyi társadalom. A kisvállalkozás az önrendelkezés letéteményese, míg az óriáscégek a másokkal való rendelkezés szinonimái. Az irányzat hasonlóan látja a környezeti terheléseket is: a helyi közösségbe ágyazódó kisvállalkozás a természeti erőforrásokat kíméletesen, fenntartható módon használja, a nagyvállalat azonban kizsákmányolja.

A konzervatizmus a piacgazdaságot morálisan igazolhatónak tartja, annak intézményeire a környezeti problémák megoldásának részeként tekint. A környezet védelméhez leginkább a piacgazdaság intézményei: szabályrendszere és a vállalkozói minőség ad erőteljes segítséget. Ha a kapitalizmus játékszabályaiban megjelennek a természeti erőforrások szűkösségét közvetítő, akkor a vállalkozók, akik rendelkeznek azzal a képességgel, hogy a tevékenységüket hozzáigazítsák a szűkösség változó korlátjaihoz, rögvest meg fognak jelenni azokkal a technológiai módosításokkal, új termékekkel és szolgáltatásokkal, amelyek már kevesebb természeti tőkét emésztene fel. Elvben a természet megőrzésére való legnagyobb potenciállal a jelenleg ismertek közül a piacgazdaság intézményrendszere bír, feltéve, hogy rendelkezünk a szabályok észszerű kiigazításának képességével. Ami aggodalomra adhat okot, az ennek a képességnek a gyengülése.

A piacgazdasághoz való eltérő viszony következményeképpen a három irányzat gazdasági növekedéshez való hozzáállása eltérő. A konzervatizmus – a liberalizmushoz hasonlóan – nem lát problémát a gazdasági növekedésben, az ökopolitika szerint azonban a Föld véges fizikai terében nem lehetséges vég nélküli gazdasági növekedés, ráadásul a régiók és országok közötti verseny pazarló a természeti erőforrásokkal. A konzervatívoknak nincs különös céljuk vagy érdekük a gazdasági növekedéssel kapcsolatban, azt csupán indikátornak tekintik, ami azt jelzi, hogy a társadalom gazdasági együttműködéseiben a kölcsönös érdeken alapuló cserék és megállapodások értékteremtéshez vezettek. A konzervatívok számára a gazdasági növekedés tényénél vagy mértékénél fontosabb a bővülés forrása. Ezzel szemben a liberalizmus számára a gazdasági növekedés fontos erőforrás társadalmi céljai kiteljesítéséhez. Először is, a nagyobb anyagi erővel bíró társadalomban kisebbek a személyi szabadság kiteljesítésének

fizikai akadályai. Másodszor, a gazdasági növekedés körülményei közepette mind nagyobb mértékű újraelosztással lehet segíteni az állam esélyegyenlőséget célzó tevékenységeinek finanszírozását, és a társadalmi béke hatásosabb megőrzése közepette lehet a jövedelmi csoportok közötti újraelosztási programokat is megvalósítani.

A konzervatívok és a liberálisok számára is hasznos, ha a gazdaság növekszik, ebben azonban a liberálisoknak van fundamentálisabb érdekeltségük. Ha a növekedés ára a természet kifosztása, akkor ez a liberális megközelítésben később válik korlátozó tényezővé, mert a növekedés által támogatott egyéni szabadság növelésének – mint célnak – elsőbbsége van a természet védelmével szemben. A konzervatívok számára azonban a jó élet valamennyi feltétele egyaránt fontos, így a természeti-környezeti feltételek hanyatlása előbb válhat a természetfelélő gazdasági növekedés korlátozásának lehetséges indokává. Sem a konzervatívok, sem a liberálisok nem zárják ki, hogy lehetséges olyan gazdasági növekedés, amely a természeti erőforrások fenntartható használata mellett valósulhat meg. A termelés-fogyasztás megváltozott logisztikái, új technológiák alkalmazása mind olyan lehetőség, ami a zöld növekedést lehetővé teheti.

Ebben a kérdésben az ököpolitika radikálisan ellentétes álláspontot foglal el: a Föld fizikai végeességéből a gazdasági aktivitás során keletkező érték (nemzeti jövedelem) korlátosságát vezeti le. A gazdasági növekedés hajszolása csak a természeti erőforrások végletes kifosztásához, az emberi létezés biológiai feltételeinek eltüntetéséhez vezethet. Ezért a növekedést tudatosan le kell állítani, a gazdaságot legalább stacionárius állapotban kell tartani, de az optimális az, ha az emberi tevékenységek aggregált fizikai nagysága időben csökken. A nem növekedési pályára állított gazdaság így mérsékli a tevékenységeink ökológiai lábnyomát, amivel a környezeti problémáink súlyossága, gyakorisága is csökken. Az ököpolitika számára tehát a környezeti válság megoldásának alapvető eszköze a gazdasági aktivitás folyamatos csökkentése: a nem növekedés.

A három ideológia technológiához fűződő viszonya jelentős mértékben összefügg azok gazdasági aktivitáshoz való hozzáállásával. A liberalizmus a progresszió ideológiája, a haladás pedig főként a technológiai innovációk eredménye. Az emberek felemelése, a szabadság és autonómia kiterjesztése megvalósítható, ha az azok útjában lévő fizikai korlátokat elhárítjuk. Ugyanígy a természetet is civilizálni kell, a Föld minden pontjára el kell juttatni az emberi technológia vívmányait. Az ököpolitika a technológiai-termelési haladással szemben szkeptikus. Fontos aggodalom, hogy a technológia nem segíti, hanem uralja vagy kiszorítja az embert a munkájából. A digitalizáció és az automatizáció tehát egy embertelen jövőbe vezethet.

A konzervatívok számára a technológia pusztán eszköz, amely hozzájárulhat a jó élet valamelyik, illetve akár egyszerre több feltételének erősítéséhez. A konzervatívokat sem a technikai haladásba vetett túlzott hit, sem az innovációval szembeni feltétlen gyanakvás nem jellemzi. Problémaforrássá válhat azonban a fejlesztések más társadalmi céloktól független hajszolása. Roger Scruton szerint mivel a technológia évről évre fejlődik, de a technológiai haladás az eszközeinket, és nem a céljainkat érinti, új tévedési lehetőség adódik, ami összekeveri az eszközt a céllal, és a természet feletti uralom rosszul értelmezett formájához vezet.⁶ A konzervatívok számára a jó élet megteremtése és a természet megóvása közötti egyensúly kialakításához hasznosnak tűnnek az emberi tevékenységek környezeti lábnyomát csökkentő fejlesztések. Ugyanakkor a konzervatív nem gondolja, hogy a környezeti problémák minden más változtatás nélkül, pusztán új technológiákkal megoldhatók.

A túlzott környezethasználat megállítása tehát a liberális számára főként technikai fejlődés kérdése, az ökopolitika híve számára éppen ellenkezőleg: a követelmény a technológiai optimizmustól való megszabadulás. A konzervatívok szerint a technológia fontos, szükséges, de nem elégséges feltétel. A liberálisok főként, az ökopolitika ritkábban, a konzervatívok pedig szinte soha nem gondolják, hogy a környezetvédelem egy ideális technikai utópiából való visszatervezés révén lenne megvalósítható. Az innovációs *backcasting* megvalósíthatósága fontos elválasztópont a liberálisok és a konzervatívok között. A mai nemzetközi, intézményesített környezetvédelemre jellemző az a liberális megközelítés, ami az emberi tervező ész korlátlan kapacitásán, képességein, az abba vetett hiten alapul. Például egy távoli időpillanatra kijelölünk egy környezetszennyezési célértéket, majd visszafejtjük, hogy ma és a további időszakokban milyen technológiai újítást kell bevezetni, hogy a pontosan eltervezett úton az eltervezett jövőbe érjünk. A liberális gyakorlat az ökopolitika hívei számára elfogadható, a konzervatív hozzáállástól azonban idegen.

3.4 A környezeti döntéshozatal ideális szintje

A három megközelítés más módon gondolkodik arról, hogy az emberi szerveződések mely szintjén hatékony döntést hozni a természeti erőforrások felhasználásának nagyságáról, a környezetpolitika alapvető szabályairól. A liberális gondolkodás sok esetben univerzális, globális, mert a

⁶ Scruton 1995, 56–57.

szabadság fő értékeit az egyénhez kapcsolódónak tartja, és ehhez képest a születési hely esetleges. A nemzeti, regionális, helyi közösségi meghatározottságokat (vallási, kulturális szokásokat) sokszor az egyéni szabadság és autonómia kiteljesedése akadályának látja, ami alól az egyénet érdemes felszabadítani. A megközelítés szerint tehát az egészséges környezet az egyetemes jogok kiterjesztésével lehet biztosítani, ami leginkább megfelelő nemzetközi intézményrendszerrel garantálható.

Ezért a liberálisok jellemző eszköze a lokális vagy nemzeti döntési jogkörök nemzetközi szintre emelése, például az ENSZ szerepének erősítésén keresztül. Steven Bernstein, a Yale Egyetem kutatója úgy fogalmaz, hogy *„a nemzetközi környezeti kormányzás alakulását leginkább társadalmi-evolúciós magyarázattal lehetne megérteni, a fenntartható fejlődés gondolkodásmódjának bevezetése pedig a liberális környezetvédelem intézményesülését eredményezte. Feltételezzük tehát, hogy az államok viszonylag könnyen »kihagyhatják« érdekeik meghatározásait, és így felvilágosult nézeteikre reagálva nemzetközi intézményeket hozhatnak létre vagy változtathatnak meg.”*⁷ A liberális hozzáállás regionális szinten is markánsan megjelenik; erre jó példa az Európai Unió döntési jogosítványainak fokozatos kiterjesztése irányába tett lépések, a nemzeti és a helyi szintek rovására.

Az ökopolitika a döntési szintek közül a helyit tartja a legfontosabbnak, és csak indokolt esetben engedi meg, hogy a jogosítványok magasabb szintre emelkedjenek. Ugyanakkor sokszor, egyes szennyezések globális jellegét látva, a helyi szinten nem megoldható környezeti kérdések kezelését nemzetközi szinten elfogadott szabályok segítségével orvosolnák, így az ökopolitikában – csakúgy, mint a liberálisban – a nemzeti szint kiüresedik. A megközelítés helyi döntési szint preferenciája azoknak a tárgyalásos, deliberatív, konszenzusra törekvő, az érintettek minél szélesebb körét bevonó döntési eljárásoknak a támogatásából ered, amelyek leghatékonyabban helyi szinten valósíthatók meg. A liberalizmus sokkal inkább elfogadja a képviseleti demokráciát, és kevésbé támaszkodik a helyi eljárásokra.

Az ökopolitika számára az Európai Unió a nemzetállamok demokratikus politikai közössége, a szoros együttműködésnek azonban az európai érdekek nemzetközi képviselésében kellene leginkább megnyilvánulnia. Az irányzat az unió jelenlegi működésének legkritikusabb pontjaként az egységes európai piac biztosítását tartja, ami túlságosan kiterjedt befolyást gyakorol az országokra és az azokon belüli helyi közösségekre. Az ökopolitika egyes irányzatai szerint a gazdasági allokáció fő döntés-

⁷ Bernstein 2001.

hozóinak a helyi közösségeknek kell lenniük, így azok az Európai Unió működési logikájának reformját szorgalmazzák.

A konzervatív szemléletben a döntési hatásköröket a szubszidiaritás elvének megfelelően kell elosztani. Ez olyan alulról felfelé építkező struktúrát jelent, amelyben csak azok a jogkörök kerülhetnek magasabb szintre, amelyeket az adott szinten már nem lehet érvényesíteni. A szubszidiaritás elvének megsértése egyrészt méltánytalan politikai helyzetekhez, másrészt alacsony hatékonyságú beavatkozásokhoz vezet. Ha például egy nemzetközi intézmény minden országra egységes újrahasznosítási kvótákat ír elő, akkor eltekint attól a tényről, hogy az újrahasznosítás hatékony szintje nemcsak országról országra, de országon belül, régióról régióra is változik, mert a nagyvárosokban jóval több hulladékot lehet szelektíven összegyűjteni, mint a tanyákon.

A természet megóvása lokális cselekvés, amelynek során az emberek a saját környezetükre vonatkozó tapasztalatokból indulnak ki. A konzervatív környezetvédelem elsősorban nem nemzetközi, absztrakt zöld sztendeknek való megfelelés, hanem a hely problémáira való reflexió. Ebben a tekintetben a konzervatizmus és az ökopolitika hasonlóan gondolkodik, ugyanakkor a két megközelítés között különbségek is azonosíthatók. A helyi döntéshozatal az ökopolitika számára alapvető prioritás, a konzervatívok azonban úgy vélik, a lokalitást össze kell egyeztetni a szubszidiaritás elvével. A helyin túlmutató kihívások kezelésének kérdésében az ökopolitika számára a nemzetközi szolidaritás a kiegészítő következő lépcső, míg a konzervatívok a regionális, nemzeti szint megfelelőségét vizsgálják először, mielőtt a szubszidiaritás logikáját követve a nemzetközi intézmény létrehozásának lehetőségét keresnék.

A konzervatívok szerint például az uniós szintre delegált hatáskörök és döntési jogosítványok már érdemben meghaladják a szubszidiaritás elve által diktált, józanul elfogadható, optimális szintet. A szubszidiaritás elvének megfelelő gyakorlatot úgy lehetne helyreállítani, ha a nemzeti szint és a lokális szintek döntési jogosítványokat kapnának vissza. A konzervatív kritika szerint számos környezeti szakpolitikai kérdésben sérül a hatásosság és a hatékonyság, mert az univerzális környezetminőségi célok nincsenek összhangban azzal a ténnyel, hogy Európa földrajzi területén regionális különbségek vannak a környezethasználat hatékony szintjében.

3.5 Az egyenlőséghez és újraelosztáshoz való viszony

Azon túl, hogy a fenntartható fejlődés progresszív ideájának megvalósítása az erőforrások központi tervezésen alapuló, nemzedékek közötti elosztását kívánná meg, központi kérdéssé teszi az egyenlőség kívánalmait

is. A fenntartható fejlődés koncepciója anélkül, hogy megvizsgálná a vagyoni különbségek forrását és igazolhatóságát, kategorikusan az anyagi, fogyasztási, jövedelmi egyenlőség mellett foglal állást. Ebből következően a kapitalizmus kritikusai rendre azzal érvelnek, hogy a világ leggazdagabb kisebbségének kezében összpontosul a megtermelt javak többsége, és a növekedés a gazdagokat csak még gazdagabbá teszi, miközben nem javítja a szegények anyagi helyzetét.

A liberális gondolkodásban a nemzedékek közötti igazságosság gondolata továbblép a fenntartható fejlődés konstrukciójánál, és az erőforrások megőrzésében morális – a gyakorlatban legtöbbször egalitárius – feltételeket is szab, amelyek egyébként nem feltétlenül lennének szükségesek a fenntarthatóság biztosításához, hiszen a jövő generációk akkori szükségleteit biztosító erőforrásoknak nem kell feltétlenül egyenlőnek is lenniük a maiakkal. Brown Weiss szerint az intergenerációs igazságosság három elvet foglal magában:

- 1. az egyenlő választási lehetőségek megőrzésének elvét,
- 2. az egyenlő minőség fenntartásának elvét, és
- 3. az egyenlő hozzáférés elvét.⁸

A liberalizmus hangsúlyozza, hogy a környezeti jogok az egyetlenek az emberi jogok katalógusában, amelyek a jövő nemzedékek tagjainak a jólétét és érdekeit jelenítik meg. A környezetvédelem, a legbelsőbb érteleme szerint tehát, a jövőt hívja fel a természet megőrzésének igazolására.⁹ Az egyenlőtlenségek elutasításából a liberálisok számára az újraelosztás követelménye adódik. A jövedelmi, vagyoni és természeti erőforrásokhoz való hozzáférési lehetőségekből fakadó egyenlőtlenségek az akadályai annak, hogy minden ember ki tudja teljesíteni személyes szabadságát. Az egalitárius, baloldali liberalizmus ezért az államon keresztüli állandó és egyre kiterjedtebb újraelosztás mellett érvel.

Az ököpolitika szerint – a liberális megközelítéshez hasonlóan – a természeti erőforrások észszerű beosztásán és megőrzésén túl a javakból az embereknek egyenlően kell részesülniük, Brian Lin megfogalmazásában: „a fenntartható társadalom és az erőforrások hatékony használata állandósításához szükséges a jövedelem sokkal egyenlőbb elosztása.”¹⁰ Az ököpolitika meggyőződése szerint a társadalmi szerveződés alapjai a helyi kö-

⁸ Weiss 1992.

⁹ Hiskes 2005.

¹⁰ Lin 2006.

zösségek, azonban az önrendelkezés elvét össze kell hangolni a kölcsönös segítség elvével, így a területi egyenlőtlenségek csökkentése is fontos cél-lá emelkedik, ami megköveteli az újraelosztás mechanizmusainak fenn-tartását. Megoldandó feladat tehát, hogy a Föld ökológiai eltartóképes-ségén belül a természeti erőforrásokhoz való egyenlő hozzáférés minden ember számára biztosított legyen. A szemléletmód eredményeképpen az ökopolitika képviselői gyakran támogatnak olyan – egyébként nem kör-nyezetvédelmi indíttatású – kezdeményezéseket is, mint például a feltétel nélküli alapjövedelem.

A konzervatívok óvatosabban állnak az egyenlőtlenségek csökkenté-sének zászlója alatt bevezetni kívánt, nagy társadalomátalakítási kísérle-tekhez. Egyfelől a problémát árnyalja, hogy úgy tűnik, az elmúlt évek fej-lődése a szegényeket is segítette. Az ENSZ éves jelentései szerint az extrém szegénységben élők aránya globálisan az 1981-es 40,4 százalékos szintről 2001-re 21 százalékra, majd 2015-re 10 százalék alá csökkent.¹¹ Ráadásul a nemzeti jövedelem által reprezentált gazdagság vagy szegénység sokszor elfedi az életminőség (amit például a HDI¹² mutatóval mérhetünk) való-di különbségeit, melyek a jövedelmi arányoknál kedvezőbbek lehetnek. Másfelől, a konzervatívok számára az egyenlőtlenség nem feltétlenül mor-ális rossz; a fő kérdést sokkal inkább az egyenlőtlenség igazolhatósága, mintsem annak pusztá ténye jelenti. Bizonyos típusú egyenlőtlenségek az emberi működés természetes velejárói, így ha a különbségek létrejöttekor nem történt igazságtalanság, akkor a jelenség nem tekinthető erkölcsste-lennek. Ellenben a szegénységnek azon formái, amelyek az érvényesülés feltételeinek torzításán keresztül tartósan elzárják az egyéneknek a fel-emelkedéstől, lehetnek morálisan aggasztóak. A konzervatívok ezért ár-nyaltabb megközelítést javasolnak, és kritizálják azokat az ökológiai vagy liberális érveléseket, amelyek összekeverik a szegénység, a nyomor, illetve az egyenlőtlenség és az igazságosság fogalmait.

Ráadásul a konzervatív gondolkodás szkeptikus a társadalmi tervezés-sel kapcsolatban; abban ismeretelméleti akadályokat lát. Az újraelosztás korlátozottan tervezhető meg pontosan, hiszen olyan nagyszámú viszony kiigazítására lenne szükség, amelyek változásának megtervezése és az ehhez kapcsolódó közvetlen és közvetett hatások kiszámítása meghalad-ja a szabályozó kapacitásait. Az ilyen beavatkozások negatív társadalmi

¹¹ Roser–Ortiz-Ospina 2019.

¹² *Human Development Index*: az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) által használt mutató az emberi életminőség mérésére.

mellékhatásai aztán sokszor eliminálják azokat a nagyszabású állami beavatkozástól várt, közvetlen előnyöket. A gyakorlatban ezért a konzervatív előnyben részesíti azokat a környezetpolitikai megoldásokat, amelyek nem vezetnek az állami újraelosztás túlzott mértékű növeléséhez, hanem a piaci-társadalmi szereplők egymás közötti környezeti koordinációit ösztönzik.

3.6 Környezetszabályozási eszközök

A környezetpolitikában (és azon belül például az éghajlatvédelemben) alkalmazható eszközök jól tükrözhetik az egyes politikai meggyőződések természetét. A szabályzóeszközök területén a liberális gondolkodáshoz jól igazodik a technológiai fejlődésben való bizalom alapján álló beavatkozási formák alkalmazása, például a legjobb elérhető technológiák előírása, a következmények előzetes tudományos alaposságú felmérését biztosító hatásvizsgálati eljárások alkalmazása. Szintén összefér a liberális elvekkel az újraelosztást támogató környezeti eszközök használata: a környezeti adóké és az ezek akár pántlikázott felhasználását lehetővé tevő szubvencióké. A tervező ész megjelenése lehet állami háttérintézmények létrehozása és működtetése, ahol a kormányzat irányításával fejlesztenek ki környezetvédelmi koncepciókat, de még inkább nemzetközi intézmények, amelyek egyetemes célok kijelölésén és azok elérését lehetővé tevő megoldásokon dolgoznak. Általánosságban tehát a liberális környezetszabályozás előszeretettel alkalmazza a pigou-i jóléti közgazdaságtan eszközrendszerét, amelyben az egyének esélyegyenlőségét védő állam kiterjedt allokációs és ellenőrző szereppel bírhat.

Az ökopolitikában a környezeti követelményekhez való igazodás fő csatornája a helyi vitákban részt vevők informálása és meggyőzése, fő kritériumai pedig: az átláthatóság, a nyilvánosság és a számonkérhetőség. Fontos eszköz az ökológiai korlátok határainak világos megjelenítése, részben technikai szabványok érvényesítésével (például tarvágás tiltása az erdőszetben, vagy intenzív állattartás korlátozása a mezőgazdaságban), erőforrás-felhasználási kvóták bevezetésével. Az ökopolitika, mivel a természetpusztítás fő okának a piacgazdaságot tartja, a környezetpolitika megvalósítását a gazdaságban kezdi, annak főbb intézményei korlátozásával. Az ökopolitika tehát a gazdasági-társadalmi játékszabályok gyökeres átalakításával, egyfajta ökológiai elvű rendszerváltással kezelné a környezeti problémákat.

A konzervatív meggyőződéshez igazodó egyik legfontosabb környezetpolitikai eszköz a tulajdonlás és a polgári jog egyéb eszközeinek alkal-

mazása, a gazdasági ösztönzők közül pedig inkább azoké, amelyek nem vezetnek az állami újraelosztás növekedéséhez. Ilyen például a forgalmazható kibocsátási engedélyek rendszere. A konzervatív környezetszabályozás tehát a piacgazdaság eszköz- és intézményrendszerét igyekszik a természeti erőforrások megőrzésének szolgálatába állítani, és nagy hangsúlyt fektet a tulajdonjogi, kártérítési szabályok, valamint a kellően differenciált gazdasági ösztönzők alkalmazására.

4. Összegzés

Jelen tanulmány bemutatta a főbb hozzáállásbéli különbségeket három ideológiai irányzat (liberalizmus, ökopolitika, konzervatizmus) környezetpolitikája között. Mivel a környezeti problémák kezelésének mindhárom megközelítésben jelentős hagyományai vannak, az eltérések elsődlegesen nem a természetvédelem jelentőségének meghatározásában, hanem a kihívások lehetséges kezelési módjaiban jelennek meg. A tanulmány fókuszában az ideológiák logikájából következő konfliktuspontok állnak, így megállapításai csak korlátozottan alkalmazhatók egy-egy párt mindennapi gyakorlatának leírására; az elemzés inkább a mélyebb, fundamentális jellegű viták megértését szolgálja.

A liberalizmus elsődleges céljának az egyéni szabadság kiteljesedését tekinti, amelyet akadályozhatnak a korlátozottan rendelkezésre álló természeti erőforrások, valamint az emberi tevékenység okozta szennyezések. A megközelítésben a környezeti problémák és az azokra adható potenciális válaszok nem különülnek el markánsan más típusú társadalmi nehézségektől, így azokat a liberálisok leginkább a tiszta környezethez való jogoknak az emberi jogok univerzális katalógusába való beemelésével orvosolnák. Az irányzat a túlzott természethasználat problémájának megoldásában nagy jelentőséget tulajdonít a technológiai fejlesztéseknek, amelyhez gondos intézményi tervezéssel ad irányt. A környezetszennyezések egy részének globális jellegéből, valamint az egyéni szabadság univerzalitásából következően a liberalizmus a beavatkozások tervezéséhez és kikényszerítéséhez nemzetközi intézményrendszer kiépítését és a döntési jogkörök „felfelé” történő orientációját szorgalmazza. A liberális környezetpolitikában hangsúlyosan megjelenik a területi és intergenerációs egyenlőtlenség problémája, ezért az irányzat képviselői nagyszabású, központi újraelosztási megoldások bevezetését sürgetik, elsősorban környezeti adók bevezetésén keresztül.

Az ökopolitika legfontosabb jellemzője, hogy – szemben a másik két ideológiával – nem ember-, hanem természetközpontú irányzat, így környezetpolitikája – társadalmi szempontból – radikálisnak tekinthető. Az ökopolitika a túlzott természethasználat háttérében a gazdasági rendszer és az egyének gondolkodásmódjának rendszerszintű válságát azonosítja, így törekvései e kettő gyökeres megváltoztatására irányulnak. Az irányzat mind a gazdasági növekedéshez, mind a technológiai fejlődéshez kritikusan áll; azokat károsnak tartja. Az ökopolitika két döntési szintet priorizál: elsősorban a kis, helyi közösségeket, másodsorban (a globális környezeti problémák esetében) a nagy nemzetközi intézményeket. Az irányzat agendájának fontos elemét jelentik az egyenlőtlenségek mérséklése irányába tett lépések, különösen a természeti erőforrások redisztribúciójával. Az ökopolitika környezetszabályozási eszköztárában fontos elemek a rendszerszintű átalakulást kikényszerítő, szigorú tiltó és előíró szabályok, valamint az emberi jogok kiterjesztése a teljes ökoszisztémára.

A konzervatizmus tartózkodik egy-egy kiemelt prioritású célkitűzés meghatározásától; törekvései átfogóan a jó élet feltételeinek biztosítását segítik elő, és a feltételek közötti fontossági sorrend meghatározását az adott egyénre, közösségre, vagy nemzetre bízák. Ezért az irányzat környezetpolitikájának legfontosabb rendezőelve a szubszidiaritás, azaz a döntések delegálása arra a szintre, ahol az adott (környezeti) probléma a leghatékonyabban kezelhető. A konzervatizmus nem elutasító a gazdasági növekedéssel és a technológiai fejlődéssel szemben, azokban a túlzott természethasználat mérséklésének eszközeit látja. Tartózkodik azonban a nagyszabású víziókból levezetett társadalomátalakító törekvésektől, mert azok – a tervező tökéletlenségeiből fakadóan – potenciálisan nagy fenyegetést jelenthetnek a jó élet megteremtésének más feltételeire. Ezért a megközelítés képviselői jellemzően bizalmatlanok a technológiai orientációval és a társadalmi folyamatokat gyökeresen átalakító redisztribúciós eszközökkel. A konzervatizmus jellemző környezetszabályozási eszközei a tulajdonjogi és kártérítési szabályok, valamint a technológiailag nem, de társadalmilag vagy földrajzilag differenciált gazdasági ösztönzők.

Irodalom

Bell, D. 2014: What Is Liberalism? *Political Theory*, 42(6), 682–715. <https://doi.org/10.1177/0090591714535103>

Bernstein, S. 2001: *The Compromise of Liberal Environmentalism*. Columbia University Press, 210–224. <https://doi.org/10.7312/bern12036>

Boda, Zs. 2004: *Globális ököpolitika*. Budapest, Helikon.

Charter of the Global Greens 2017: Adopted in Canberra 2001 and updated in Dakar 2012 and Liverpool 2017. <https://globalgreens.org/about/charter/> (letöltve: 2021. május 29.).

Freeman, S. 2011: Capitalism in the classical and high liberal traditions. *Social Philosophy and Policy*, Vol. 28(2), 19–55. <https://doi.org/10.1017/S0265052510000208>

G. Fodor, G. – Lánczi, A. 2009: *A dolgok természete*. Budapest, Századvég.

Hiskes, R. P. 2005: The Right to a Green Future. *Human Rights Quarterly*, Vol. 27(4), 1346–1364. <http://www.jstor.org/stable/20069836>

Kekes, J. 2001: *A konzervatizmus észszerűsége*. Budapest, Európa.

Kis, J. 1987: *Vannak-e emberi jogaink?* Budapest, Magyar Füzetek könyvei.

Körösenyi, A. 1989: *Liberális vagy konzervatív korszakváltás?* Budapest, Magvető.

Lányi, A. 2021: *Harmadik út – ököpolitikai programtöredék*. Budapest, Karátson Gábor Kör. <https://okopolitika.hu/harmadik-ut> (letöltve: 2021. május 29.).

Lin, B. C. 2006: A sustainable perspective on the knowledge economy: A critique of Austrian and mainstream views. *Ecological Economics*, Vol. 60, 324–332. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2006.01.012>

Mándi T. 2015: Politikai gondolkodás. In Körösenyi A. (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest, Osiris–MTA.

Oakeshott, M. 2000: *Konzervatívnak lenni*. Budapest, Holmi, 12. évf., 4. szám.

Quinton, A. 1995: *A tökéletlenség politikája*. Pécs, Tanulmány Kiadó.

Roser, M. – Ortiz-Ospina, E. 2021: *Global Extreme Poverty*. <https://ourworldindata.org/extreme-poverty#citation> (letöltve: 2021.június 10.).

Scruton, R. 1995: *Mi a konzervativizmus? Válogatott esszék*. Budapest, Osiris.

Weiss, E. B. 1992: *Intergenerational equity: a legal framework for global environmental change. New challenges and dimensions*. Tokió, United Nations UP.